

VYDŪNAS APIE BŪTIŠKĄJĄ ŽMOGAUS SĄMONĖS ŠVIESĖJIMO PRASMĘ

Dr. Vaclovas Bagdonavičius

Vilnius, Vydūno draugija

*Atjaust atsakomybę prieš kūrybos
žengimą pridera kiekvienam žmogui.*

Vydūnas

Trumpai apibūdinami Vydūno filosofiją, galėtume pasakyti, jog ja buvo siekiama atskleisti sąmonę kaip būties pagrindą, aprėpti žmonijos sąmonėjimo raidą, tos raidos kontekste paaiškinti kultūros esmę, išryškinti „aukščiausius žmoniškumo sąmonėjimo dalykus“, kuriais laikomos didžiosios pasaulio religijos, pateikti dvasinio žmonijos vienijimosi viziją, išryškinti individualaus tobulėjimo svarbą tam vienijimuisi, išreikšti tikėjimą tos vizijos įgyvendinimo realumu.

Sąmonė Vydūnui yra šaltinis, iš kurio visa randasi, kuriame visa būna, vystosi ir į kurią visa vėl grįžta. Ji yra visaapimanti, savo turiniu laikanti iš jos pačios kylantį pasaulį (tiksliau būtų pasakyti visatą). Nors Vydūno filosofijoje kalbama apie sąmonę ir pasaulį, tačiau tainereiškia, kad kalbama iš dualizmo pozicijų, kad pripažįstamos dvi savarankiškos realybės. Mąstytojo aiškinimu, sąmonė ir jos pagalba patiriamas daiktingumas sudarą vieningą būtį, „iširodo esą jos kraštutiniu du“¹. Kalbėdamas apie materialų pasaulį ir sąmonę, mąstytojas juos traktuoja ne kaip skirtingas realybes, o kaip skirtingus vieningos būties pasireiškimus, arba būvius. Kaip dvasia yra subtilus materijos virpėjimas, taip „materę galėtume pavadinti dvasia – sustingimo būsenoje“², – sakoma traktate „Visumos sąranga“. Vydūnas atstovauja idealistinės krypties panteizmui, kuris vadinamas panenteizmu. Esminis panenteizmo bruožas yra tas, kad jis gamtą, o su ja kartu ir žmogų, ištirpdo Dievuje, o ne Dievą ištirpdo gamtoje, kaip daro natūralistinės (t. y. materialistinės) krypties panteizmas. Vydūnui dvasinis absoliutas (kurį jis vadina įvairiai – Dievu, Didžiuoju Slėpiniu, Pirmine Visumos priešastimi, Būties pagrindu, pagrindiniu sąmoningumu, absoliučia sąmone) yra ir pasaulyje, ir virš to pasaulio – neaprepiamas ir amžinas, nebeturįs nei laiko, nei erdvės, nei priešastingumo dimensijų³. Šią panenteistinę būties sampratą mūsų mąstytojas didžiąja dalimi perėmė išindiškųjų upanišadų (ypač ankstyvųjų, pvz., „Mundaka“) ir „Bhagavadgytos“, kurią pats išvertė į lietuvių kalbą. „Upanišados tvirtina, – rašė įžymus šiuolaikinis indų filosofas

¹Vydūnas. *Raštai*. Vilnius: Mintis, t. 1, 1990, p. 376.

²Ten pat, p. 42

³Ten pat, p. 37.

S. Radhakrishnanas, – kad pasaulis yra Dieve, bet jos niekada neteigė, kad pasaulis – tai Dievas. Dievas – tai žymiai daugiau, negu visata, kuri yra jo kūrinys. Jis tiek didesnis už ją ir yra tiek iškilęs anapus jos, kiek žmogaus asmenybė yra iškilusi virš kūno, kuris yra tik jos įrankis šiame gyvenime. Jos (upanišados – V. B.) atsisako ištirpdyti Dievą pasaulyje, tačiau iš to neseka, kad Dievas – išorinis kūrėjas, egzistuojąs atskirai nuo pasaulio. Dievas išreiškia save pasaulyje, o pasaulis yra jo gyvenimo išraiška (...). Dievas yra ir imanentinis, ir transcendentinis“⁴. Toks apibūdinimas be jokių išlygų tinka ir vydūniškajai absoliuto ir pasaulio santykio sampratai.

Absoliutas (Dievas) Vydūno filosofijoje iš esmės yra traktuojamas kaip subjektas, o pasaulis – kaip objektas, tik ne kaip vienas šalia kito esantys, o kaip vieningos visumos momentai, tiesa, susieti griežtais subordinacijos ryšiais. Absoliutas – imanentinė pasaulio kilimo priežastis, o pasaulis – jo išorinis pasireiškimas, jo savimonės įkūnijimas, savęs suvokimo priemonė. Nuolatinis pasaulio sąmonėjimas – evoliucija – reiškia absoliuto pasireiškimo daugeriopumu (reiškinių pasauliu) involiucijos – paneigimą, grįžimą į save patį, t. y. į grynosios sąmonės būseną.

Grįždama į savo pirmapradę būseną, t.y. eidama evoliucijos keliu, pasauliu tapusioji absoliuto dalis šviesėja, sąmoningėja, įveikia sustingimą, t. y. sumaterialėjimą, savotišką saviapgaulę, kurios dėka tasai sumaterialėjimas atrodo kaip tikroji realybė. Praeitosis evoliucijos pakopos sudarančios tam tikras visumos sferas, kurių, anot Vydūno, esančios keturios materialinės-gamtinės ir trys dvasinės. Visos tos sferos yra ir mikrokosmose – žmoguje. Tų septynerių sferų buvimas jame rodo, kad jis yra aukščiausioje pasaulio evoliucijos pakopoje, leidžiančioje – susilyginti su kosminiu analogu – pačiu absoliutu, arba Dievu.

Materialiosios sferos sudarančios gamtiškąją pasaulio ir žmogaus dalį, dvasinės – dieviškąją. Gamtiškajai priklauso: 1) negyvoji materija, mineralų pasaulis (žmoguje – kūno medžiaga), 2) gyvybės sfera, kurią gamtoje išreiškia augmenija, žmoguje – gyvybiniai organizmo procesai, 3) gyvūnijos esmę išreiškianti aktyvioji psichika, kuri žmoguje veikia įvairių žemųjų jausmų, geismų pavidalu, 4) mąstančioji gamta, kurios menki požymiai matomi gyvūnuose ir kuri kaip išsivysčiusi reiškiasi žmoguje. Dieviškoji būties dalis iš esmės yra nenusakoma ir neapibūdinama, bet žmogus gali ją suvokti kaip absoliuto ipostazes – Atmą, Budhi, Maną – Visagalybę, Išmintį ir Meilę. Visos žmogaus, kaip dvasinės esybės, kaip Dvasios – Sielos, arba Esmingojoaš, apraiškos yra tų ipostazių veikimo padarinys.

Taigi, žmoguje, kaip mikrokosmose, anot Vydūno, telpa visa visata: „Mes esame pasaulio dalelė, o vėl visas pasaulis yra mumyse“⁵. „Žmogaus asmuo yra sudėtas dalykas. Jame

⁴ Радхакришнан С. *Индийская философия*. Москва: Издательство иностранной литературы, т. 1, 1956, с. 168–169.

⁵ Vydūnas. *Raštai*. Vilnius: Mintis, t. 2, 1991, p. 137.

randasi visi tie gyvenimo skyriai, kurie šiuomi dabar ir pasaulyje⁶. Žmogumi kartu esanti pasiekta dabartinė aukščiausia pakopa – per jį, jo savimonę (Vydūnas ją vadina ašaine sąmone), dvasingumą absoliutas yra suvokęs save patį. Žmogus, sąmoningai siekiąs dvasinio šviesumo, jopi nukreipiantis ašainę sąmonę, žinąs kaip jo siekti ir įgaunąs galią jį pasiekti yra absoliutan beveik sugrįžusi jo dalelė. Tas grįžimas – ir viso gamtos vyksmo tikslas. Remdamasis ne tik indiškaisiais šaltiniais, bet ir vieno iš savo betarpiškų mokytojų pagrindinio imanentinės filosofijos atstovo W.Schuppės mintimis, Vydūnas tvirtina: „Taip matyti, jog gamta, ką steigiasi apsireikšti, ant aukštesnio laipsnio sąmone, galutinai nori apsireikšti išmanymu, sąžine, išmintimi. Tad pasirodo todėl viso pasaulio gyvenimo tikslu⁷“.

Dvasingumo apraiškos vienaip ar kitaip pasirodančios žmogaus veikime, tik jos paprastai būna labai nestiprios, asmenybė ne visada suvokia jų tikrąją prasmę, nesugeba paaiškinti jų kilmės. Todėl dažnai žmoguje viršų būna paėmusi gamtiškoji dalis, kuri tikrumoje turėtų būti dvasinės jo esmės įrankis. Kūnu, gyvybe, jutimais, instinktais, geismais žmogus pakartoja materijos sferų – negyvosios gamtos, augalijos ir gyvūnijos – funkcijas, kurios yra būtinos jo egzistavimui. Gamtoje šios funkcijos vykdomos tarsi savaime pagal evoliucijos dėsnius, be sąmoningų mineralo, augalo ar gyvūno pastangų. Čia pagal absoliuto nustatytą tvarką „visuomet aukštesnioji galia kelia ir neša žemesniąją, silpnesniąją⁸. Tuo tarpu žmogui gamtiškąją savo dalį reikia valdyti pačiam, tapti jos šeimininku, o ne vergu. Čia esanti jo visokeriopo tobulėjimo prasmė. O šį tobulėjimą mūsų mąstytojas susieja su pasaulio tobulėjimu, t. y. jo dvasine evoliucija, kuri, kaip jau minėjome, reiškianti nuolatinį jo sąmonėjimą ir esanti teleologiškai orientuota į jo sugrįžimą grynosios dvasios, arba sąmonės būvin. Sąmoningai suvoktas to tikslo realizavimas reiškias dvasinį paties žmogaus laisvėjimą, artėjimą į visišką išsivadavimą, arba išganymą. Vadinasi, galutinis žmogaus ir pasaulio būties tikslas yra tas pats. Žmogus, nesvarbu, jis tai suvokia ar ne, yra globalaus kosminio vyksmo dalyvis. Faktiškai jis yra pagrindinis to vyksmo subjektas, nes juo reiškiasi dieviškoji sąmonė. Ją turėdamas (tiksliau būtų sakyti – evoliucijos keliu jos atsivėrimui subręsdamas), žmogus tampa Dievo valios vykdytoju. „Kiekvienas žmogus pasaulio Kūrėjo vartojamas kaip priemonė visam gyvenimui gyvinti ir tobulinti. Kuo sąmoningesnė ši priemonė, tuo reikšmingesni yra jo pastangų daviniai visam pasauliui⁹“, – teigia mąstytojas.

„Man visas pasaulis, visas gyvenimas atrodo kaip simbolis didžiosios gyvybės, iš kurios jis kyla. Atskiri žmonės, atskiros tautos, net amžiai yra mano akyse ypatingi Didžiojo Slėpinio reiškiniai¹⁰“, – rašė Vydūnas 1912 m. dramų trilogijos „Amžina ugnis“ įvadinėse pastabose.

⁶ Vydūnas. *Raštai*. Vilnius: Mintis, t. 1, 1990, p. 259.

⁷ Ten pat, p. 56.

⁸ Ten pat, p. 462.

⁹ Vydūnas. *Raštai*. Vilnius: Mintis, t. 3, 1992, p. 416.

¹⁰ Vydūnas. *Amžina ugnis. Probočių šešėliai. Pasauliogaisras [dramos]*. Vilnius: Almalittera, 2001, p. 8.

Daugiausia susitelkdamas į žmogaus, kaip pagrindinės pasaulio gyvinimo priemonės, dvasinio tobulėjimo peripetijas, pateikdamas išsamų to tobulėjimo prasmės išaiškinimą bei nusakydamas būdus jam siekti, Vydūnas kartu nepaliekia žmogaus vieno akistatoje su Didžiuoju Slėpiniu, t. y. Dievu, neapsiriboja vien individualių jo pastangų toje akistatoje pabrėžimu. Į toje akistatoje atsiskleidžiantį žmogaus būtį ir jo laisvėjimo dramatiškumą Vydūnas žvelgia kaip į globalaus būtį vykimo neišvengiamybę. Mat, žmogaus buvimo pasaulyje ir jo laisvėjimo drama nesutelpa vien individualumo lygmenyje. Pakankamai dvasiškai ūgtelėjęs žmogus savo sutelktomis pastangomis galįs visiškai atsiriboti nuo pasaulio ir panirti grynosios dvasios būsenon, t. y. išsivaduoti, tapti visiškai laisvas. Ta galimybė kartais ir pasinaudojama. Tačiau tie pasinaudojimai yra veikiau išimtys, o ne taisyklė. Žmogus, kaip pasaulio gyventojas, kaip apibrėžtos jo istorinės raidos atkarpos dalyvis, o ne kaip tą raidą gerokai pralenkusi išskirtinė esybė, kartu su tuo pasauliu išgyvena tai atkarpai skirtus išbandymus. Ir išgyvena vėlgi ne tik kaip individuali esybė, bet ir kaip tuo pat metu gyvenančių žmonių bendrijos narys: neša kartu su visa ta bendrija – žmonija tai, ką tuo laiku jai tenka nešti. Svarbus vaidmuo padedant nešti šią našą tenka tautai, kurios paskirtis, anot mąstytojo, – padėti žmogui laisvinti jo dvasinį pradą ir sudaryti sąlygas jo kūrybinei raiškai, kartu – tobulėjimui. Tauta žmogui tiesiog esanti pačios būtį duotybė, suaugusi su juo tiek gamtiškai, tiek dvasiškai. Juos abu neatskiriamai sieja kūno, kraujo, psichikos, proto, taip pat dvasios ryšiai. Nutrūkę žmogaus ryšiai su tauta, gimtos kalbos praradimas reiškia ne ką kitą, kaip iškrypimą iš natūralios jo dvasinio tobulėjimo eigos, jo dvasinės kondicijos sumenkėjimą, disharmoniją su pasauliu bei pačiu savimi. Kai tie ryšiai ima nutrūkti didesnėje tautos dalyje, atsiranda duobių ne tik tautos, bet ir visos žmonijos dvasinio laisvėjimo kelyje.

Žmonija jau yra nuėjusi ilgą grįžimo į visuotinį dvasinį būvį kelio dalį, tačiau to kelio galas, anot Vydūno, dar esąs labai toli. O ėjimas juo – tai nuolatinis savo netobulumo, savo susitapatinimo su gamtos pasauliu, savo vidinės disharmonijos įveikimas. Toji žmonijos kelionė tobulumo link, nors ir vyksta pagal nustatytą kryptį, nėra lengva ir neskausminga. Ją žymi ne tik pakilimai, bet ir nuosmukiai, ne tik stulbinantys civilizacijos bei dvasinės kultūros laimėjimai, bet ir sukrečiančios pačios žmonijos sukeltos katastrofos.

Žmonija tobulėjanti dvasiškai augant atskiroms asmenybėms. Giliu Vydūno įsitikinimu, ką „žmogus daro ir veikia, nėra reikšminga tiktai vien jam, bet ir jo aplinkybei, pagaliau gamtai ir visam pasauliui“¹¹. Todėl individualios sąmonės šviesėjimui Vydūno filosofijoje skiriamas ypatingas dėmesys. Mąstytojas visais savo aiškinimais tiesiog siekia sugestioniuoti žmogaus vidinių paskatų ir pastangų tam tobulėjimui radimąsi, valios toms pastangoms įgyvendinti stiprinimą. Kaip jau minėta, kiekvienas žmogus, anot Vydūno, potencialiai esąs dieviškas, tik reikia tąjį dieviškumą išlaisvinti, kuo labiau aktualizuoti, kad jis galėtų maksimaliai suartėti su visuotine dvasia, Didžiuoju

¹¹ Vydūnas. *Raštai*. Vilnius: Mintis, t. 3, 1992, p. 239.

Slėpiniu, būties pagrindu, t. y. Dievu. To iš esmės siekė visi pasaulio mistikai, nors ir ne visi vienodai traktavo Dievo ir pasaulio, Dievo ir žmogaus santykį. Vydūnai dieviškumo galių įsitvirtinimas žmoguje neatrodė esanti tik išprašyta transcendentinio Dievo malonė, o buvo suvokiamas kaip paties žmogaus prigimties įvaldymo, jos pajungimo dvasinio prado (imanentinio dieviškumo) raiškai įtemptų pastangų rezultatas. Mistinės vienumo su Dievu pajautos nesuteikianti religinė praktika jam atrodė esanti menkos vertės žmogaus dvasiniam laisvėjimui. Toji pajauta, anot mąstytojo, tėra galima, kai žmogus pats paruošia sąlygas jai atsirasti, tiksliau sakant, vidujiniam dieviškumui visu ryškumu nušvisti. Tačiau su mistika Vydūnas siūlė elgtis atsargiai ir išmintingai. Siekiant dieviškumo nušvitimo savyje, reikia tobulinti savo prigimties galių hierarchinį veikimą, susitelkti, nukreipti Dievop mintis, giliai medituoti, bet vengti ir visiškai neprasadėti su spiritizmu ir kitais į jį panašiais iracionaliais ar okultiniais reiškiniiais, kurie žmogų veikia destruktiviai. Vydūno misticizmas religinis-filosofinis, peraugantis į kultūros filosofiją, teigiančią žmogaus dvasinės esmės – žmoniškumo skaidrėjimo svarbą ne tik individualiam laisvėjimui, bet ir dvasios įsigalėjimui pasaulyje. Kreipdamas žmogaus pastangas dvasinio tobulėjimo ir išsivadavimo link mąstytojas nebuvo linkęs skatinti pernelyg forsuoto užslėptųjų žmogaus vidinių galių atsiskleidimo. Tos galios, anot jo, turi skleistis palengva, natūraliai, žmogui tauriai gyvenant ir taip dvasiškai tobulėjant.

Žmogaus dvasiniam tobulėjimui skirtoji Vydūno filosofijos dalis iš esmės yra mistiškoji dalis. Dažniausiai ji remiasi indiškaisiais šaltiniais – upanišadomis, „Bhagavadgita“, vedantos ir jogos sistemomis, šiek tiek budizmu, na ir, žinoma, teosofija. Remiasi ir vakarietiškuoju misticizmu – Pitagoru, Plotinu, krikščionimis M. Eckartu, J. Bōme, Pranciškumi Asyžiečiu, Tomu Kempiečiu.

Kaip jau minėjome, galutinis tobulėjimo tikslas, anot Vydūno, yra žmogaus išsivadavimas iš materijos varžtų, jo dvasinio prado (ašainės sąmonės) susilieėjimas su absoliutu. Indiškoji joga iš esmės yra praktinių metodų šiam tikslui pasiekti sistema. Tuos metodus pripažino visos idealistinės indų filosofijos sistemos. Vydūnas jais taip pat naudojosi, tačiau nesistengė jų detaliam išaiškinti ir beatodairiškai rekomenduoti. Savo tautiečius jis orientavo ne tiek į šį galutinį tikslą (nors visoje kūrybos potekstėje tokia orientacija yra), kiek į tokį gyvenimo būdą, kuris sąlygotų jų dvasinį šviesėjimą, lengvintų ir taurintų žemiškąjį jų kelią, tarsi savaimė prie šio tikslo žmogų priartinantį. Mūsų mąstytojas propagavo aktyvų asmenybės dalyvavimą gyvenime, pats rodė tokio aktyvumo pavyzdį, energingai darbuodamasis lietuviškosios kultūros baruose. Ir savo filosofiniuose aiškinimuose jis akcentavo tuos jogos sistemos momentus, kuriuose individualus žmogaus tobulėjimas derintųsi su jo aktyviomis visuomeninėmis pozicijomis. Šiuo atžvilgiu daug pamokančio jis, kaip ir XIX a. pabaigos – XX a. pradžios induizmo reformatoriai (Ramakrishna, Vivekananda, Mahatma Gandhi, R.Tagorė, ShriAurobindo ir kt.), rado „Bhagavadgitoje“. Ją remdamasis, Vydūnas

savo tautiečiams siūlė tokius kiekvienam žmogui prieinamus individualaus tobulėjimo kelius: nesavanaudišką veikimą (*karma joga*), meilės ir nuolatinio pasišventimo dvasinei visa ko pradžiai (*bhakti joga*), tikrosios dvasinės realybės pažinimo (*djnana joga*), savo prigimties įvaldymo, taurinimo bei harmonizavimo (karališkoji, arba *raja, joga*). Visi šitie tobulėjimo būdai mąstytojo aiškinimuose buvo sintezuoti į savą žmogaus vidinio tobulėjimo sampratą, kuri būtų priimtina savo tautos žmonėms ir padėtų jiems spręsti savo gyvento laiko keltus uždavinius ir juos sprendžiant eiti į visišką dvasios laisvę.

Į sveiką gyvenseną ir skaidrią būti Vydūno keliu. Nacionalinės mokslinės – praktinės konferencijos medžiaga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2015.